

DISKRIMINACIJA PUČANA U HVARSKOM STATUTU

Antun Cvitanić, Split

Uvodni dio

Poznato je da je jedna od karakteristika feudalnog (a i robovlasničkog) prava u odnosu na buržoasko pravo tzv. formalnopravna i stvarna nejednakost. U feudalnom sistemu se, naime, već samim pravnim normama fiksira različit tretman pripadnika vladajuće i podređene klase, dok su u buržoaskom sistemu načelno svi pred zakonom jednaki, ali u stvarnom životu ipak nisu.

Nezadovoljstvo pučana, pa i sam pučki ustanak Matija Ivanića iz početka XVI stoljeća (1510—1514) sigurno je bio uvjetovan, između ostalog, i tim formalnopravnim nejednakim tretmanom pučana i plemića u inače identičnim situacijama, tj. diskriminacijom pučana na osnovi samih pravnih normi i bez obzira na realno nejednaki tretman.

Analiza takve diskriminacije moguća je, dakle, jedino na osnovi zbornika pravnih normi relevantnih za srednjovjekovnu upravu hvarskom komunom, tj. na osnovi hvarskog Statuta. Prve tri knjige tog Statuta sastavili su hvarski plemići 1331. godine, a posljednje dvije (četvrtu i petu) redigirali su naknadno i sve ih je 7. prosinca 1430. potvrdila mletačka vlada.¹ Naravno, i poslije toga donošene su odluke koje su nadopunjavale ili mijenjale dotadašnju statutarnu materiju, ali ćemo ovaj rad ograničiti na proučavanje odredaba samo spomenutog Statuta u užem smislu riječi, jer kasnije dopune ne diraju bitno u njegovu osnovnu koncepciju.

---

¹ Hvarski plemići su, sastavljajući svoj Statut 1331. godine, jednostavno upotrijebili već redigirani brački Statut iz 1305. To su mogli napraviti to lakše što su i prilike na Hvaru (s Visom) bile slične kao i na Braču, a i zato što su u to vrijeme još uvijek Brač i Hvar (s Visom) imali zajedničkog kneza. Kada su pak Hvarani poslije redigirali dvije posljednje knjige svoga Statuta, nisu više uzimali za uzor daljnje dijelove bračkog Statuta, jer su se u međuvremenu i prilike bile nešto izmijenile na svakome od ta dva otoka, a osim toga od 1420. Brač i Hvar (s Visom) imaju svoga zasebnog kneza. Tom prilikom, a za normiranje nekih odnosa u pomorstvu, hvarski plemići su se poslužili odgovarajućim odredbama dubrovačkog Statuta iz 1272 (K. Kadlec, Statut i reformacije otoka Brača, Zagreb, 1926, str. XII—XVI; A. Cvitanić, Srednjovjekovni statut bračke komune iz godine 1305, Supetar, 1968, 20; isti, Pomorsko pravo u srednjovjekovnom hvarskom Statutu, *Hvarski zbornik*, 2, 1974, 103—118.

Diskriminacija pučana

1. Diskriminacija s obzirom na mogućnost sudjelovanja u organima vlasti

Proces formiranja plemićke vlasti tekao je i u hvarskoj komuni postepeno ali pravilno. U vrijeme donošenja Statuta od 1331. Veliko vijeće, kao najviši organ komunalne vlasti, već su činili samo plemići. Taj je proces kulminirao nekoliko godina kasnije, 1334, kada je uslijedio tzv. zatvor Velikog vijeća. Od tada ni svi punoljetni plemići nisu mogli biti članovi Vijeća, već samo oni čiji su očevi i djedovi bili njegovim članovima.² Stvorena je, dakle, plemićka oligarhija koja je u interesu klase plemića kao cjeline upravljala komunom i komunalne funkcionare birala iz svojih redova, odnosno iz redova svoje klase.³ Plemići su u pravilu bili potomci negdašnjih rodovsko-plemenskih starješina. Za njih je, dakle, presudna bila pripadnost određenoj patricijskoj obitelji.⁴ Međutim, da je njihov politički monopol bio uvjetovan ne samo rodbinskom pripadnošću već dijelom i materijalnim bogatstvom, vidi se iz odredbe prema kojoj se onaj vijećnik koji nije imao odakle platiti globu od 25 libara zbog toga što nije stanovao u samom gradu Hvaru, bez daljnjega brisao iz Velikog vijeća i gubio pravo na javne službe koje su bile rezervirane samo za članove Vijeća.⁵

Iz takve prirode hvarskog plemstva determinirane rodbinskim porijeklom i imovnim stanjem proizlazi i karakter hvarskoga statutarnog prava: ono u prvom redu štiti interese tog i takvog plemstva i osigurava mu političku prevlast nad pučanima. Da bi se pak takva nadređenost opravdala pred pučanima i pred vlastitom savješću, Statut propagira dobro poznatu srednjovjekovnu ideologiju prema kojoj plemstvo upravljajući komunom vrši božju misiju i ostvaruje pravicu (»iustitia«), a komunalni funkcionari tobože rade nepristrano (»bona fide, sine fraude«... »nec amicum iuvabo, nec inimico nocebo«) i tako pridonose općem skladu, miru i redu (»bonum, pacificum et quietum statum«).⁶ Kako je u srednjem vijeku sve ono što je bilo od davnine uobičajeno uživalo ugled dobrog i plemenitog (vjerojatno kao reminiscencija na negdašnju rodovsko-plemensku solidarnost), plemstvo se trudi da se, po mogućnosti, što više poziva na običaje (»consuetudo Pharae«).⁷ Međutim, ne valja smetnuti s uma da se tu u stvari radi u pravilu o onim običajima koji se nisu kosili s njihovim interesima i shvaćanjima, jer je sigurno da drugi običaji nisu uživali pravnu sankciju.⁸

² G. Novak, Hvar kroz stoljeća, Zagreb, 1960, 63. — Veliko se vijeće u Statutu naziva »Generale consilium nobilem«, dakle vijeće plemića (Statut Hvara, Zagreb, 1882—3, lib. V, cap. XLVI, cap. XLVII i cap. LI).

³ Statut Hvara, lib. I, cap. XVIII.

⁴ Isto, lib. II, cap. IX; lib. V, cap. XXXV. — Usporedi i I. Kasandrić, Socijalna struktura hvarske komune i njen utjecaj na pučki ustanak, Hvarski zbornik, 2, 1974, 14.

⁵ Statut Hvara, lib. I, cap. XXVII.

⁶ Isto, Proemium; lib. I, cap. I—XVI; lib. III, cap. XXXII.

⁷ Isto, lib. I, cap. II, cap. III, cap. IX; lib. V, cap. XXXIII, cap. XLVI i cap. XLVII.

⁸ O značenjima riječi »consuetudo« usporedi J. Danilović, Dubrovački statut i »consuetudo«, *Analiz Pravnog fakulteta u Beogradu*, br. 1—2, 1975.

Svoju političku vlast plemstvo je osiguravalo i zaštićivalo svim mogućim načinima. Ono se boji eventualnog udruživanja nezadovoljnika, pa zabranjuje »aliquam compagniam, que fieret . . . contra bonum statum civitatis Pharae«,⁹ ali se isto tako boji da mu centralna državna vlast ne ograniči komunalnu autonomiju koja se u stvari svodi na pravo lokalnog plemstva da više ili manje po svom uvjerenju upravlja komunom. Zato prijeti teškim kaznama onima koji bi bilo kako radili ili bilo što govorili protiv komunalne autonomije (»qui contradicerent aliquid libere dictae civitatis et insulae, aut contra ipsas libertates quid facerent, exercerent vel loquerentur«).¹⁰ Naravno da se tu održanje konkretne plemićke vlasti poistovećuje sa slobodom svih otočana i time nalazi opravdanje za oštre kazne kojima se eventualnim počiniteljima takvog djela prijetilo.

Što se pak tiče zaštite ekonomskih interesa plemstva, bit će ovdje dovoljno spomenuti ulogu tzv. egzaminatora (»examinatores«)¹¹ koji su bili poznati i u drugim dalmatinskim komunama i za koje je već Strohal ustvrdio da su bili »poput mnogih drugih oficija, tek sredstvo, kojim su nobili isisivali pučane«. ¹² U tome stvarno može biti dio istine, jer nije isključeno da su i hvarski notari, kao stranci, imali neke vrste kontrolu od strane egzaminatora, to više što su tu službu mogli obavljati samo plemići članovi Velikog vijeća. Ne treba naime smetnuti s uma da vladajući uvijek nalaze načina da štite svugdje svoje klasne interese, pa zašto bi odustali od toga baš na području rada notara u kojemu se najviše očitovao privredni život komune.¹³

2. Diskriminacija uslijed inkriminacije djela koja većinom čine pučani

Postoje određeni tipovi ljudskog ponašanja koji su češći u pripadnika podređene klase negoli u pripadnika vladajuće klase. To je, naravno, uvjetovano njihovim teškim društvenim položajem, njihovom neimaštinom, primitivnošću, instinktivnim reagiranjem i sličnim činiocima. Vladajuća klasa sva takva ponašanja koja smatra štetnim i opasnim za održanje svoje vlasti inkriminira, tj. proglašava krivičnim djelima. Tako su i hvarski plemići proglasili krivičnim djelima čitav niz tipova ponašanja koji su češći u pučana upravo zbog njihova specifičnoga društvenog položaja. Na taj način i hvarski plemići izražavaju srednjovjekovnu ideju, često prisutnu u proemijama naših statuta, da se zakoni u pravilu pišu ne za dobre ljude, jer bi dobri ljudi i inače postupali onako kako zakon propisuje (budući da se pravo izjednačava s pravicom), već za zle koje je jedino prijetnjom kaznom predviđenom zakonom moguće odvratiti od zla.¹⁴ To ujedno znači i određenu presumpciju za sve pučane da su zli ljudi, odnosno za plemiće da su u pravilu dobri.

⁹ Statut Hvara, lib. I, cap. I.

¹⁰ Isto, lib. V, cap. XLVII.

¹¹ Isto, lib. I, cap. VI, cap. VII, cap. XVIII, cap. XXIV; lib. II, cap. II, cap. XIX.

¹² I. Strohal, Statut i reformacije grada Trogira, Zagreb, 1915, 328.

¹³ Usporedi A. Cvitanić, Pravno uređenje splitske komune po Statutu iz 1312. godine. Split, 1964, 84—85.

¹⁴ A. Cvitanić, Proemiji statuta naših primorskih komuna — specifičan koncentriran izraz srednjovjekovnog shvaćanja političke vlasti i prava, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, XVII/1967, br. 3—4, str. 279—283.

Tako je već navedena zabrana udruživanja eventualnih nezadovoljnika uperena u prvom redu protiv pučana, a to isto mogli bismo reći i za glavu koja zabranjuje radnje uperene protiv komunalne autonomije, iako se u kontekstu spominju i plemići kao eventualni počinitelji tog djela. Jasno je, naime, da plemićima nije u interesu ograničavanje komunalne autonomije jer bi ono značilo ograničavanje njihove vlasti, pa se i takve akcije mogu prije očekivati od pučana.

Nadalje, ima djela koja gotovo isključivo mogu počiniti pučani. Tu dolaze u obzir povrede raznih dužnosti ekonomski slabijih prema ekonomski jačima. Te su dužnosti fiksirane Statutom, pa dobivaju i javnopravni karakter i upućuju na u biti feudalni karakter takvih odnosa. Tako u zemljoradnji, ako bi obrađivač tuđe (u pravilu plemićke) zemlje započeo berbu plodova bez ovlaštenja vlasnika zemlje, kažnjavao se globom od ukupno 5 malih libara komuni i vlasniku a uz to je morao nadoknaditi vlasniku i eventualnu štetu koju bi mu time počinio.¹⁵ Pravilo da za neizvršenje statutarne obveze prema vlasniku zemlje obrađivač plaća globu ne samo njemu već i komuni pokazuje da je i komuna, kao organizacija vladajuće feudalne klase, bila zainteresirana za održanje takvih agrarnopravnih odnosa i još više ističe element javnopravnog karaktera u njima. Slično tome u stočarstvu je čuvar tuđe stoke plaćao novčanu kaznu od 10 malih libara ukupno komuni i vlasniku ako bi pokušao neku od povjerenih mu životinja otuđiti.¹⁶ Novčane kazne određene su i za one koji uskrate namirenje privatnih zakupnika raznih općinskih prihoda,¹⁷ kao i za one koji ne izvrše propisana podavanja odgovarajućim komunalnim funkcionarima. Što se ovog posljednjeg tiče, spomenut ćemo ovdje samo slučaj kada ribar »secundum antiquam consuetudinem« ne ustupi sucu nešto od ulovljene ribe. Platit će za kaznu 20 malih solida od čega polovica ide komuni, a druga polovica sucima.¹⁸ Napokon, i u pomorstvu je slična situacija u pogledu odnosa između mornara i brodarara (»patronus« — parun). Mornar, naime, koji ne izvršava dužnosti predviđene Statutom osuđuje se na novčanu kaznu od 10 malih libara od čega polovicu dobiva komuna, a drugu polovicu brodar.¹⁹

Postoje djela koja su motivirana lošim ekonomskim stanjem, pa u pravilu pučani dolaze mnogo više u napast da ih počine negoli plemići. Ta se glava koja kaže da se onaj tko uskrati ustupiti određenu stvar u zalag komunalnom funkcionararu kažnjava novčanom kaznom od 40 malih solida, sigurno mnogo više primjenjivala prema pučanima negoli prema plemićima koji, i kada su se pojavljivali kao dužnici, vjerojatno nisu morali zalogom jamčiti izvršenje činidbe prema vjerovniku, jer je u pravilu već njihovo, makar i relativno, bogatstvo predstavljalo za vjerovnika dovoljno osiguranje.²⁰ Isto tako se i glava koja zabranjuje fizički rad nedjeljom i u vrijeme crkvenih tzv. zapovjednih blagdana i određuje novčanu kaznu od 20 malih libara za prekršitelja sigurno

¹⁵ Statut Hvara, lib. II, cap. XXII.

¹⁶ Isto, lib. V, cap. XVIII.

¹⁷ Isto, lib. III, cap. VII.

¹⁸ Isto, lib. IV, De eo, quod tenentur facere piscatores.

¹⁹ Isto, lib. V, cap. VII; A. Cvitanić, Pomorsko pravo u srednjovjekovnom hvarskom Statutu, 105—107.

²⁰ Statut Hvara, lib. III, cap. VI.

mnogo više primjenjivala u praksi prema pučanima, jer plemići u pravilu nisu ni radili fizički.²¹ Jednako bi se moglo reći i za glavu koja određuje da se onaj tko što ukrade u samome gradu Hvaru ne može kazniti novčano, već jedino tjelesno, i to kaznom koja ide od šibanja i fizičkog unakaženja do vješanja ili spaljivanja.²² Krađa, naime, kao protupravno oduzimanje tuđe pokretne stvari s namjerom da se njezinim prisvajanjem pribavi imovinska korist, već je sama po sebi djelo koje obično čine pripadnici nižih društvenih slojeva. Pogotovo bi pak u samome gradu Hvaru bilo neobično da plemić nekoga pokrade, a naprotiv grad predstavlja veliko iskušenje za nekog siromašnijeg pučanina koji se u njemu namjeri. Odredba da se za krađu u gradu odgovara isključivo tjelesno očigledno upućuje na to da je tvorcima Statuta bilo jasno da će počinitelj takvog djela u pravilu biti pučanin koji možda ne bi ni imao odakle platiti novčanu kaznu, a propisivanjem tjelesne kazne izražava se i osvetnički mentalitet prema nižim društvenim slojevima.

I na kraju, postoje djela koja će uslijed svoje neuglađenosti, spontanog reagiranja ili primitivizma prije učiniti pučanin negoli plemić. Inkriminacijom takvih djela naravno da će i opet pučani biti najčešće kažnjavani. Tako se onaj tko je psovao Boga ili Bogorodicu kažnjavao novčanom kaznom od 4 male libre ili kaznom na koju bi ga osudili knez i suci da nije imao odakle platiti.²³ Onaj tko bi nekome uputio uvredljive riječi (»verba iniuriosa«) kažnjavao se kaznom od 50 malih solida. Novčana kazna je bila znatno veća ako bi tko pogrdno napao neku osobu pred knezom ili ako bi vrijeđao suca u vršenju njegove službe.²⁴ Glava X, treće knjige, Statuta govori »De poena facientis aliquam herbariam«, tj. propisuje da su knez i njegovi suci ovlašteni odrediti kaznu koja im bude izgledala pogodnom svakoj osobi koja bi pravila neki čarobni napitak. To je djelo značilo u stvari bavljenje čarolijama, a ono se kažnjavalo u susjednim lokalitetima Poljicima, Splitu i Trogiru čak smrću na lomači.²⁵ Vjerojatno je i hvarski knez sa sucima presuđivao takve slučajeve sličnom strogošću. Tom su se crnom magijom tobože nanosila svakojaka zla ljudima i tako se na nelužne osobe, ponajviše pučane (pretežno žene) svaljivala krivica za razne nedaće kojima se uzroci onda još nisu poznavali. Stručno govoreći ustanovljavala se krivična odgovornost čak i ondje gdje nije postojao kauzalni neksus između inkriminiranog djela i njegovih tobožnjih loših posljedica.²⁶

²¹ Isto, lib. III, cap. XXXVII.

²² Isto, lib. III, cap. XL u vezi s cap. XXXVIII i cap. XXXIX.

²³ Isto, lib. III, cap. IX.

²⁴ Isto, lib. III, cap. XVIII, cap. XIX, cap. XX.

²⁵ Statut Poljica, Zagreb, 1890, čl. 112; Cvitanić, Pravno uređenje splitske komune po Statutu iz 1312. godine, 199; isti, Neki elementi pravnog položaja žene u srednjovjekovnom Trogiru, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, II, 1964, 76—77. Usporedi: V. Mažuranić, Prinosi za hrvatski pravno-povijesni rječnik, Zagreb, 1908—1922, 14; V. Bayer, Ugovor s đavлом Procesi protiv čarobnjaka u Evropi, a napose u Hrvatskoj, Zagreb, 1953.

²⁶ Ne bismo se mogli složiti sa Skrivanelijem da je kazna za takvo djelo na Hvaru vjerojatno bila novčana (P. Skrivaneli, O vješticama na otoku Hvaru, *Prilozi povijesti otoka Hvara*, IV, 1974, 86).

3. Diskriminacija davanjem povoljnijeg pravnog položaja ekonomski jačoj strani

Da se ekonomski jačoj strani davao povoljniji položaj, vidljivo je već iz spomenute odredbe prema kojoj se onaj vijećnik koji nije imao odakle platiti novčanu kaznu zbog toga što nije stanovao u samome gradu Hvaru brisao iz Velikog vijeća i gubio pravo na odgovarajuće javne funkcije. Pa kad je tako bilo s pripadnicima vladajuće klase, možemo tek zamisliti u kakav je nepovoljan pravni položaj dolazio pučanin koji je u određenom odnosu bio ekonomski slabija strana.

Tako u zemljoradnji, ako bi obrađivač tuđe zemlje započeo berbu plodova bez ovlaštenja vlasnika zemlje i time ga oštetio, bio bi dužan isplatiti mu onoliko odštetu na koliku se vlasnik zemlje zakune da je pretrpio štetu.²⁷ Slično tome u stočarstvu poklanja se puna vjera vlasniku stoke koji bi se zaklinjao na visinu podavanja koja mu duguju pastiri ukoliko pravodobno ne bi s njime napravili obračun.²⁸ Ako bi pastir u obračunu prevario vlasnika stoke, vlasnik je zakletvom potvrđivao visinu pretrpljene štete.²⁹ I kad se radi o odnosu između privatnog zakupnika nekog općinskog prihoda i korisnika zakupljenog općinskog dobra, privilegirani položaj ima zakupnik kao ekonomski jača strana: ako u tom odnosu korisnik općinskog dobra prouzroči neku štetu zakupniku općinskog prihoda, bit će dovoljno da zakupnik prisegom potvrdi visinu pretrpljene štete, i to se smatralo pravno relevantnim.³⁰ Pa i u pomorstvu za procjenjivanje visine štete koju bi mornar prouzročio brodaru bila je dovoljna brodareva izjava data uz zakletvu.³¹

Slično je i s povoljnijim položajem vjerovnika uopće prema dužniku kao ekonomski slabijoj strani. Tako se komunalni bukarij (*»buccarius communis«*) zaklinje da će u obavljanju svoje službe privilegirati vjerovnika: *»et teneor facere solvere communi vel creditorum de bonis debitoris de mobili vel immobili, ubi melius videbitur et placuerit creditorum«*.³² Ako je netko pozvan na sud zbog duga, pa se pravodobno ne pojavi, daje se mogućnost vjerovniku da se zakune o iznosu potraživanja i već se na temelju toga tuženi dužnik osuđuje.³³ Inače ako nastane spor između dužnika i vjerovnika o postojanju ili o visini tražbine, dovoljno je da se presumirani vjerovnik zakune da tražbina postoji i koliko iznosi, pa da dužnik bude osuđen na isplatu tako utvrđenog duga.³⁴ Nešto slično imamo i u slučaju da tko bude pozvan pred sud zbog navodne krađe pa se ne pojavi: tužitelj onda uz zakletvu izjavljuje kolika mu je šteta počinjena i toj se izjavi vjeruje.³⁵ Ako netko drži založenu stvar koju mu je

---

²⁷ Statut Hvara, lib. II, cap. XXII.

²⁸ Isto, lib. V, cap. XXVI.

²⁹ Isto, lib. V, cap. XXVII, cap. XXIX.

³⁰ Isto, lib. II, cap. XXIII.

³¹ Isto, lib. V, cap. IV, cap. XIII.

³² Isto, lib. I, cap. VI.

³³ Isto, lib. II, cap. I.

³⁴ Isto, lib. II, cap. XI, cap. XII.

³⁵ Isto, lib. III, cap. XLI.

predao dužnik radi osiguranja tražbine, pa je dužnik bude htio otkupiti, vjetrovnik može izjavom uz zakletvu uvjeriti sud o visini potraživanja, ukoliko o tome nastane spor između dužnika i vjetrovnika.³⁶ Sve su to slučajevi tzv. vezanah dokaza, karakteristični za procesualno pravo u feudalizmu. Suci, naime, već prema samim pravnim propisima moraju smatrati nešto dokazanim bez obzira na to da li i osobno smatraju da je to tako. Tako nam se u navedenim primjerima institut vezanih dokaza ukazuje kao sredstvo kojim komunalna vlast stavlja u povoljniji položaj vjetrovnika bez obzira na to što bi suci već zbog svoje klasne pripadnosti vjerojatno presudili u njegovu korist i da nisu na to primorani snagom statutarnog prava.

Položaj dužnika kao ekonomski slabije strane osobito je težak ako neće da podmiri dug ili ga nema odakle podmiriti. U sličan položaj dolaze i oni koji su kažnjeni na neku novčanu kaznu, pa neće da je isplate ili je nemaju odakle isplatiti. Svi se oni kažnjavaju zatvorom, žigosanjem, bičevanjem ili čak amputacijom određenog dijela tijela.³⁷

Ima i odredaba koje otvoreno materijalno pogoduju ekonomski jačoj strani i koje predstavljaju sankcioniranje nekih odnosa s feudalnim javnopravnim karakteristikama. Tako je već spomenuti agrarnopravni odnos između neposrednog obrađivača zemlje i njezina vlasnika bio i nasljediv, tj. prava i dužnosti obrađivača prelazila su i na njegove nasljednike. Seljak je, naime, mogao svoje pravo obrađivanja određene zemlje i ubiranja odgovarajućeg dijela plodova oporučno ostaviti jednome od svojih sinova ili svoje braće ili svojoj ženi. Ali ako tih nije bilo, vraćala se zemlja sa svim onim što je seljak na njoj uradio njezinu vlasniku. I po bezoporučnom nasljednom pravu dobio bi zemlju na uživanje jedan od obrađivačevih zakonskih nasljednika uz jednake uvjete, ali i tu bi se vraćala vlasniku ako takvog nije bilo.³⁸ Ili, na primjer, za stjecanje vlasništva dosjelošću tražio se miran i nesmetan posjed u razdoblju od 30 godina. Međutim, nad nekretninama koje su pripadale crkvi ili komuni nije se moglo steći vlasništvo dosjelošću.³⁹ Slično tome ako bi netko umro bez oporuke i bez zakonskih nasljednika, sva je njegova imovina, pokretna i nepokretna, pripadala komuni, a komuna bi zatim trećinu vrijednosti toga dala crkvi za dušu preminuloga.⁴⁰ Očito je tim crkva, koja je i inače imala znatna materijalna dobra, bila i te kako povlaštena.

Treba reći da je vladajuća plemićka klasa svim silama nastojala takve odnose petrificirati i osigurati svojim pripadnicima, i inače ekonomski jačima određene prednosti i za budućnost. O tome govori glava XXXII, knjige V Statuta koja propisuje »quod nullus pastor nec gastaldus possit a domino animalium, de quo erit vel esse voluerit pastor vel gastaldus, habere aliquam prerogativam seu avantazium a solidis viginti parvorum supra; quod si petierit, cadat in poenam librarum centum parvarum, medietas communis et alia ac-

³⁶ Isto, lib. II, cap. XVIII.

³⁷ Isto, lib. II, cap. XI, cap. XV, cap. XVI; lib. III, cap. XI, cap. XII, cap. XXVII, cap. XXX, cap. XXXVIII, cap. XXXIX, cap. XLI.

³⁸ Isto, lib. II, cap. XXIV; G. Novak, Hvar, Beograd, 1924, str. 81—83.

³⁹ Statut Hvara, lib. II, cap. XXX.

⁴⁰ Isto, lib. II, cap. XXXVI.

cusatoris, et standi unum diem in berlina«. Još je očitija u tom pogledu glava XXXIX iste knjige Statuta koja zabranjuje odvođenje jeftine radne snage sa Hvara bez suglasnosti dotadašnjeg poslodavca.⁴¹

4. Diskriminacija uslijed obvezivanja kneza i sudaca da u suđenju vode računa o društvenom položaju okrivljenoga i oštećenoga

Spomenuli smo vezane dokaze kao jedan od načina da se u procesualnom pravu osigura povoljniji tretman pripadnika viših društvenih slojeva. Međutim, do faktične diskriminacije dolazi i ondje gdje statutarni propisi ne vezuju ruke knezu i sucima određujući im kada će nešto smatrati dokazanim već im ostavljaju da po svome uvjerenju o tome odlučuju, ili im pak ostavljaju da sami odlučuju o vrsti ili visini kazne. Jasno je da će raspoloženje kneza i sudaca tom prilikom između ostalog biti determinirano i njihovom pripadnošću vladajućoj klasi i da će stroži biti kada je posrijedi sudbina pučanina negoli kada je riječ o nekom plemiću. A takvih izričitih ovlaštenja datih knezu i sucima ima u Statutu u nizu glava. Ona su formulirana izrazima »prout domino comiti et iudicibus fore iustum«, »sit in providentia domini comitis et iudicum« i sličnim.⁴² Ali i ondje gdje ta ovlaštenja nisu izričito data, same formulacije su tako općenite i neodređene da u krajnjoj liniji opet knez i sudac po svom uvjerenju mogu odlučivati često dijametralno oprečno u jednakim slučajevima. Jer o tome tko je »čovjek loša glasa« (»homo malae famae«) ili »vjerodostojan svjedok« (»testis fide dignus«) odlučuju, dakako, u svakom pojedinom slučaju knez i suci.⁴³

Do osobito teških zloupotreba u smislu diskriminacije pučana može doći ondje gdje se knezu i sucima prepušta da mogu osumnjičenoga »examinare et marturizare, prout sibi videbitur«,⁴⁴ tj. da ga mogu u istrazi podvrći mučenju ne bi li na taj način od njega dobili priznanje da je počinio krivično djelo za koje se tereti. To insistiranje na priznanju kao dokaznom sredstvu razumljivo je za srednji vijek gdje se ono smatralo krunom dokaza, makar bilo i iznuđeno mučenjem. Međutim, ipak se to iracionalno dokazno sredstvo u načelu primjenjivalo samo prema pučanima, a ne i prema pripadnicima plemstva.⁴⁵

Diskriminacija je bila olakšana i nepostojanjem načela »nullum crimen sine lege«, odnosno mogućnošću primjene analogije čak i u krivičnom pravu.

⁴¹ »... quod nulla persona cuiuscunque conditionis et status existat, audeat vel praesumat conducere seu conducī facere extra insulam Pharae et sui districtus aliquem famulum seu famulam dominum vel dominam habentem, cum quo vel cum qua staret ad annum vel ad mensem, et hoc sine licentia domini vel dominae, cum quo vel cum qua stetisset...«

⁴² Statut Hvara, lib. II, cap. XXVII; lib. III, cap. I, cap. VIII, cap. IX, cap. X, cap. XIII, cap. XV, cap. XXXII.

⁴³ Isto, lib. I, cap. X; lib. II, cap. X, cap. XXI; lib. V, cap. XXXIII; lib. III, cap. XXIV.

⁴⁴ Isto, lib. III, cap. XXXVIII;

⁴⁵ V. Bayer, Opći problemi u vezi s iskazom okrivljenika kao dokaznim sredstvom, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, br. 3, 1965, 128—131 O torturi usporedi C. Beccaria, *Dei delitti e delle pene*, Milano, 1964, 39—45.

U proemiju Statuta, naime, kaže se da se može, ako ne postoji rješenje u Statutu za jedan konkretan slučaj, primijeniti analogija: »si aliquando inopinatus casus emergerit, qui praecise non terminetur presentibus statutis, ad ea, quae sunt illis similia, recurratur, et de similibus ad similia procedatur«. To je širom otvaralo vrata arbitrarnosti kneza i sudaca koji su mogli i u najmanjem prekršaju pučanina vidjeti napad na postojeći društveno-ekonomski poredak i kazniti ga teškom kaznom koja je predviđena za rušenje političkog sistema.

No u ovom kontekstu najvažniji su slučajevi gdje se knez i sudac ne samo ovlašćuju da presude prema svojoj slobodnoj ocjeni nego im se izričito nalaže da pritom vode računa o društvenom položaju okrivljenoga i oštećenoga. Od toga pa do otvorene diskriminacije pučana izričitim razlikovanjem od plemića u inače identičnim situacijama, a o čemu će biti riječi pod točkom 5, samo je jedan korak. Formulacija koja nalaže knezu i sucima da vode računa u kažnjavanju o društvenom položaju stranaka obično glasi »considerata qualitate personae« i dolazi u čitavom nizu glava, kao na primjer kada se govori o kazni za onoga tko bi trgao grožđe ili kosio žito bez dopuštenja vlasnika zemlje koju obrađuje; za onoga tko bi, obrađujući komunalnu zemlju to uradio bez dopuštenja onoga tko je tu zemlju dobio u zakup na dražbi; za onoga tko bi silom oduzeo nekome kakvu stvar; za osobu niska društvenog položaja koja bi uvrijedila kojeg plemića, itd.⁴⁶ Klasni karakter spomenute formulacije sigurno je najviše dolazio do izražaja kod krivičnog djela silovanja. O silovanju kao krivičnom djelu Statut govori u glavi XIV treće knjige. Tu se samo kaže da će silovatelj biti kažnjen prema slobodnoj ocjeni kneza i sudaca vodeći pritom računa o prilikama pod kojima se silovanje dogodilo i o društvenom položaju osobe. Zanimljivo je, međutim, da baš o tom deliktu možemo naći u nizu naših srednjovjekovnih statuta prilično detaljnih odredaba koje kažnjavaju ne samo dovršeno djelo već i pokušaj silovanja.⁴⁷ Po tim odredbama načelno silovatelj, ako nije oženjen, mora uzeti za ženu silovanu (naravno, ako ona nije u braku), ali samo onda ako su oboje pripadnici istoga staleža. No najčešće se događalo da su obijesni plemići silovali pučanke.⁴⁸ U tom slučaju — razumije se — nije se tražilo da se takav plemić oženi pučankom. Ne samo to, već je i kazna za takvog plemića bila neusporedivo blaža negoli onda kad bi pučanin silovao plemkinju. Vjerojatno je i hvarski knez sa svojim sucima postupao u tom smislu pri presuđivanju slučaja silovanja na što nas upućuje i formulacija odredbe iz Statuta koja — kao što je spomenuto — traži da se vodi računa i o društvenom položaju osobe, tj. silovane i silovatelja.

5. *Diskriminacija izričitim razlikovanjem plemića od pučana u istim situacijama*

Diskriminacija izričitim razlikovanjem plemića od pučana najčešća je u krivičnom pravu. To je i shvatljivo kada se zna da se možda nigdje tako jasno kao u krivičnom pravu ne očituje klasni karakter pravnih normi. Krivično-

⁴⁶ Statut Hvara, lib. II, cap. XXII, cap. XXIII; lib. III, cap. XVII, cap. XXII.

⁴⁷ J. Šilović, Pokušaj u hrvatskom kaznenom pravu, Zagreb, 1915, 37—42.

⁴⁸ G. Novak, Hvar, 99—100.

pravnim odredbama određena politička vlast štiti u prvom redu samu sebe, tj. svoju političku organizaciju i onu najužu društvenu grupu koja je tvori, a zatim i postojeći društveno-ekonomski sistem. Naravno, to ne smijemo pojednostavniti do krajnjih granica, pa smatrati da vlast pri donošenju takvih normi nije uopće bila ničim ograničena, te da te norme nisu ni u čemu bile u korist i samog puka. Ima, naime, određenih antisocijalnih pojava koje su jednako tako opasne i za vladajuće i za potčinjene, a da i ne govorimo o tome da i te norme sprečavaju anarhiju koja bi bila pogubna za sve bez razlike.

Tako se za ubojstvo pučanin muškarac kažnjava smrću vješanjem (»suspendatur per gulam taliter, quod moriatur«), a žena spaljuje (»comburetur«), dok se plemiću odrubljuje glava (»et si erit nobilis decapitetur taliter, quod moriatur«).⁴⁹ Razlika je, kako se vidi, samo u načinu izvršenja smrtne kazne. Ipak diskriminacija je očita, pa se i samim načinom izvršenja kazne žele poniziti pučani, jer se od davnine smatralo da je časnije izgubiti život odrubljivanjem glave negoli vješanjem ili spaljivanjem, a k tome se držalo da je odrubljivanje glave manje bolno nego vješanje ili spaljivanje.

Slično tome pooštrenom se kaznom kažnjava pučanin za određene realne ili verbalne injurije nanesene plemiću. O tome govori glava XXXIII treće knjige Statuta koja propisuje »si aliqua persona vilis conditionis diceret iniuriam vel faceret aliquam offensionem alicui nobili viro vel mulieri... sit in arbitrio domini comitis suorumque iudicum de puniendo illos tales, qui praedicta fecerint plus de eo, quod continetur in statuto, et de dando illis maiorem poenam...«. Dakle ako bi neka osoba niska društvenog položaja uvrijedila ili povrijedila plemića, knez i suci kaznit će je težom kaznom od one koja je inače za takva djela Statutom određena. Prema tome, podrazumijeva se da su kazne određene Statutom u pravilu predviđene za vrijeđanje pripadnika istog staleža.

Ako bi tko radio, riječju ili djelom, protiv komunalne autonomije koja je — kako smo već vidjeli — bila u najvećem interesu upravo samog plemstva, ovako se kažnjavao: plemić je gubio pravo na članstvo u Velikom vijeću i na sve blagodati koje su s time bile povezane te je plaćao novčanu kaznu od 100 zlatnih dukata u korist komune; pučanin je pak gubio čitavu svoju imovinu i lišavao se slobode godinu dana.⁵⁰ Očigledno je i tu pučanin za isto djelo bio mnogo teže pogođen, jer plemiću bi i nakon što je isplatio 100 zlatnih dukata možda ipak još nešto imovine preostajalo, a pučanin je gubio sve i k tome se lišavao slobode.

Zanimljiva je glava XXXIV pete knjige Statuta. Ta glava ima naslov »De nobilibus committentibus furtum«. Govori, dakle, o plemićima koji počine krivično djelo krađe, i određuje da se plemić koji bi što ukrao mora kazniti kaznom predviđenom Statutom i k tome izgubiti pravo na sve funkcije i pogodnosti koje je kao plemić uživao. Odatle bi proizlazilo da je za krivično djelo krađe plemić bio kažnjavam teže od samog pučanina. Predviđanje težih sankcija za pripadnike vladajuće klase izgleda paradoksalno, ali je u stvari izrazom dalekovidnosti konkretne vladajuće grupe koja i žrtvujući katkada interese pokojeg pripadnika iz svojih redova, štiti njihove interese kao cjeline

⁴⁹ Statut Hvara, lib. III, cap. XXXI.

⁵⁰ Isto, lib. V, cap. XLVII.

radi održanja konkretnog društveno-ekonomskog poretka. K tome treba imati u vidu da spomenuta sankcija gubitka prava na sve funkcije i pogodnosti za pučanina nije ni bila moguća, jer on nije ni imao političkih funkcija ni privilegija. Treba dodati i to da je krađa, kako smo već istakli, takvo djelo koje obično čine pripadnici siromašnijih slojeva i vjerojatno se tek iznimno događalo da je pokoji plemić na taj način sebi pribavljao protupravnu imovinsku korist.

Međutim, diskriminacije izričitim razlikovanjem plemića od pučana ima i izvan krivičnog prava. O tome svjedoči glava XLVI pete knjige Statuta, koja oslobađa plemiće koji bi za zabavu lovili ribu od bilo kakve daće koju bi pučani beziznimno morali platiti, osim ako bi koji od njih dok je u službi kojeg plemića pošao loviti ribu.

Z a k l j u č a k

Zaključujući ovaj rad mogli bismo ustvrditi da je vladajuća plemićka klasa preko svoje oligarhije popuštala, u odnosu na one faktore koji su nastojali njezinu vlast što više suziti, samo onoliko koliko je smatrala da je to nužno učiniti. Mogli bismo reći da se tu očitovala jedna zakonitost koju bismo analogno načelu elasticiteta vlasništva⁵¹ mogli nazvati elasticitetom političke vlasti. Politička se vlast, naime, kroz povijest u pravilu uvijek manifestirala koliko god je mogla u širem opsegu osiguravajući tako svojim nosiocima najpovoljniji mogući položaj. Kad su vanjski ili unutrašnji faktori pravili na nju pritisak, suzila bi se ona i popuštala tek toliko koliko je smatrala neizbježnim da bi opet, čim bi taj pritisak opao, poprimila što veće razmjere.

U životu hvarske komune ulogu vanjskih faktora igrali su centralna državna vlast, ponajviše mletačka, i ostale komune koje su sa hvarskom dolazile u doticaj, a unutrašnjeg podređeni društveni slojevi u samoj komuni. Plemićka vladajuća klasa ugibala se centralnoj vlasti Mletačke Republike, između ostaloga, izražavanjem vjernosti njezinu duždu⁵² i trudila se nizom svojih statutarnih odredaba da stvori što snošljivije odnose u saobraćanju s drugim komunama.⁵³ Što se pak tiče njezina stava prema podređenim društvenim slojevima, ona se trudila da preko svojih najpronicanijih ekspanenata održava takav sustav koji bi ih politički i ekonomski subordinirao i iskorištavao do one mjere koju je smatrala realno mogućom.

Osiguravajući takav poredak pravnim normama vladajuća plemićka klasa je u hvarskom Statutu koji predstavlja rezultantu svih tih komponenata:

a) propisivala neke odredbe koje su po svom karakteru neutralne, jer služe svima, i vladajućima i podređenima. To su na primjer odredbe o služnosti puta, o starateljstvu nad rasipnikom, o dužnosti svjedočenja itd.,⁵⁴

---

⁵¹ A. Romac, Rječnik rimskog prava, Zagreb, 1975, str. 270.

⁵² Statut Hvara, lib. I, cap. I — cap. XVI.

⁵³ Isto, lib. II, cap. XLV; lib. V, cap. XL.

⁵⁴ Isto, lib. II, cap. XXXXVI; lib. IV, De alia via; lib. V, cap. LI.

b) propisivala neke odredbe kod kojih se mogla očekivati povlaštenost plemića, ali su prilike zahtijevale jednak tretman i prema pučanima, pa se kod tih odredaba izričito kaže da se one odnose jednako na jedne i na druge. To su, na primjer, odredbe o zabrani odvođenja jeftine radne snage sa Hvara, o zabrani uvoženja stranog vina, o nadzoru nad prodajom žita i sl.,⁵⁵

c) propisivala katkada i takve odredbe koje su mogle pogoditi pojedinca plemića, ali su bile nužne za održanje sistema, pa su prema tome opet bile u interesu čitavog plemstva kao cjeline. To su, na primjer, odredbe kojima se željelo spriječiti da plemići pojedinačno i samovoljno nameću nove terete pučanima, odredbe o ograničenju visine ugovorne kazne, odredbe o kažnjavanju plemića koji počine krađu i sl.,⁵⁶

d) diskriminirala pučane u svim ostalim slučajevima gdje je samo to mogla, odnosno računala da može napraviti a da ne iscrpi njihovu strpljivost. Ta se diskriminacija sastojala, kako smo prethodno pokazali, u

- diskriminaciji s obzirom na mogućnost sudjelovanja u organima vlasti;
- diskriminaciji uslijed inkriminacije djela koja većinom čine pučani;
- diskriminaciji davanjem povoljnijeg pravnog položaja ekonomski jačoj strani;
- diskriminaciji uslijed obvezivanja kneza i sudaca da u suđenju vode računa o društvenom položaju okrivljenoga i oštećenoga;
- diskriminaciji izričitim razlikovanjem plemića od pučana u istim situacijama.

Nije dakle točna tvrdnja, koju ćemo ponegdje u literaturi naći, da je u srednjovjekovnoj autonomnoj komuni Hvara bio »pred zakonom... svak jednak«.⁵⁷ Uostalom, jednakost pred zakonom, dakle formalnopravna jednakost, plod je tek buržoaskih revolucija, dok je nejednakost pred zakonom, dakle i formalnopravna nejednakost, a ne samo stvarna, kao jedna od značajki pretkapitalističkih vremena, bila bitna i za hvarski srednji vijek. Ona je na Hvaru, naravno, imala svojih specifičnosti i nije bila svugdje otvoreno izražena zbog čega su je oni koji su globalno obrađivali povijest hvarske komune mogli lako previdjeti ili zanemariti.

Ta nejednakost mogla je biti, a sigurno je i bila, jedan od faktora nezadovoljstva pučana pa i kasnijeg pučkog ustanka Matija Ivanića. Taj je pak ustanak, premda ugušen, po posljedicama koje je imao za plemiće i po podizanju društvene svijesti obespravljenih, praktički pokazao da vladajuća plemićka klasa ipak nije bila onoliko dalekovidna i »mudra« koliko je smatrala da jest i da je diskriminirala pučane više nego što su oni bili spremni podnijeti.

---

⁵⁵ Isto, lib. V, cap. XXXIX, cap. XLIII, cap. XLIV.

⁵⁶ Isto, lib. I, cap. III, cap. XI; lib. II, cap. XXXXIII; lib. V, cap. XXXIV.

⁵⁷ Novak, Hvar kroz stoljeća, 69

S u m m a r y

THE DISCRIMINATION AGAINST THE COMMONERS IN THE HVAR
STATUTE

The author refutes the established opinion that all citizens were more or less equal before the law. Analysing the stipulations of the Hvar Statute of 1331 and the legal status of the nobility and commoners the author states the following: that the commoners were discriminated against as regards participation in government bodies; that they were discriminated against through the incrimination of acts usually committed by commoners, as well as through the granting of a favoured legal status to the economically stronger party; they were also discriminated against in law cases because the duke and the judges were bound by law to take into account the social status of the defendant and the plaintiff, and this discrimination existed in the explicit distinctions between the nobility and the commoners in such situations.

The Hvar Commune in the Middle Ages, therefore, did not differ from other pre-capitalist communities because it too was burdened with inequality not only *de facto* but *de iure*.

This inequality was certainly one of the factors of the commoners' dissatisfaction and of the revolt led by Matija Ivanić. Though the revolt was crushed, the very fact that it had broken out and the consequences it had for the nobility and for the awakening of social consciousness among the commoners was a clear indication of the extent of the nobility's discrimination against the commoners.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

10

ZAGREB

1977

UREDNIČKI ODBOR

Ljubo BOBAN, Ljubiša DOKLESTIĆ, Josip ADAMČEK, Hrvoje MATKOVIĆ

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

JOSIP ADAMČEK

UREDNIK

NIKŠA STANČIĆ

Radovi 10

Izdavač

**Sveučilište u Zagrebu
Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest
Zagreb, Krčka 1.**

Za izdavača

dr Josip Adamček

Prijevod

dr Vera Andrassy (engleski)

dr Blanka Jakić (njemački)

Nada Cekić (ruski)

dr Vlasta Vince (slovenski)

Lektor i korektor

Branko Erdeljac

